

El contracte del sepulcre del cardenal Berenguer d'Anglesola

Joan Valero Molina
jvalero@redestb.es

RESUM

El sepulcre del cardenal Berenguer d'Anglesola és una de les obres més significatives del gòtic internacional gironí. Fins ara havia estat atribuït a Pere Oller seguint criteris estilístics. El recentment aparegut contracte de la tomba confirma l'autoria proposada, alhora que obre nous camins per a la investigació del monument.

Paraules clau:
gòtic internacional, escultura funerària, Girona.

ABSTRACT

The contract of Cardinal Berenguer d'Anglesola's tomb

The tomb of Cardinal Berenguer d'Anglesola is one of the most outstanding works of art within the characteristic International Gothic Style of Girona. So far it has been attributed to Pere Oller, according to stylistic criteria. The recent discovery of the contract of the tomb has not only confirmed the suggested authorship of this artwork, but it has also opened doors to the study of this monument.

Key words:
International Gothic Style, Funerary sculpture, Girona.

Al'actual capella de sant Dalmau Moner de la seu de Girona es troba un bell exemple de l'escultura funerària d'inici del segle xv, el sepulcre del cardenal Berenguer d'Anglesola. Aquesta obra va ser atribuïda per Duran i Sanpere a Pere Oller, en base a les similituds estilístiques existents amb el retaule major de la catedral de Vic¹, però sense que es tingués coneixença de cap dada documental que sustentés l'atribució, d'altra banda indiscutida.

La investigació en els arxius gironins, que recentment han donat a conèixer el nom de l'artífex d'una obra similar i perfectament equiparable (un sepulcre episcopal a la mateixa seu), alimentava, per aquest motiu, certes esperances d'èxit². Però la recerca ha resultat infructuosa.

No obstant això, l'actual situació de la documentació en els nostres arxius no sempre respon als paràmetres lògics més estrictes, i de vegades ens proporcionen sorpreses inesperades. Així s'ha esdevingut en el cas d'un document relatiu a l'elaboració del sepulcre del cardenal Berenguer, aparegut en una caixa de material divers pertanyent al fons notarial de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona³. A més, cal subratllar que es tracta d'un dels documents més útils i interessants per a l'historiador de l'art, el contracte⁴.

La informació que ens proporciona el contracte sol ser molt completa: la identitat dels promotors i l'artífex, el preu i els pagaments estipulats, el material i l'estructura de l'obra, i la seva datació. Malauradament, a diferència del que s'esdevé en el camp pictòric⁵, són molt pocs els que avui es conserven en matèria escultòrica, especialment els que fan referència a obres de caràcter funerari⁶.

Fins ara s'ignorava la data exacta de realització del monument, i se situava entorn de la mort del cardenal, esdevinguda el 23 d'agost de 1408 a Perpinyà. Malgrat que, en alguns casos, l'inici de l'obra d'una tomba es podia retardar diversos

anys⁷, les característiques del sepulcre cardenalici semblava que encaixaven amb el que podria haver estat l'estil de joventut de Pere Oller. El contracte confirma que l'obra va ser realitzada poc després de la mort de Berenguer, la qual cosa dóna a l'escultor el marge d'uns quants mesos, entre l'agost de 1409 i la Pasqua de 1410. Ignorem si Pere Oller compliria el termini previst. En qualsevol cas, el sepulcre ja devia estar acabat pel novembre de 1411, quan es realitza la translació del cos del cardenal, una cerimònia que s'hauria revestit amb una certa fastuositat, si ens atenem a una notícia inèdita referent a aquest acte: el pintor gironí Francesc Borrassà rebé 59 sous i 2 diners per pintar el senyal de la ciutat en 110 brandons utilitzats per a la translació⁸.

La part contractant de l'obra està constituïda pels marmessors del cardenal, els quals van executar amb tota probabilitat una clàusula que figuraria en l'avui perdut testament de Berenguer. Destaca el fet que un d'ells sigui Jean Flandrin, cardenal d'Auch, una diòcesi del sud de França a l'oest de Tolosa⁹. Aquesta circumstància condueix a la reflexió sobre els cercles en els quals es movia Berenguer d'Anglesola, molt vinculat a la cúria avinyonesa¹⁰.

Pel que fa a l'artífex, Oller és esmentat com a ciutadà de Barcelona; en aquesta època ja residia a Girona, però noves dades aparegudes recentment mostren que per aquests anys l'escultor tenia la doble ciutadania, i que conservava encara la de la localitat on es formà¹¹.

El contracte detalla amb certa precisió l'estructura projectada del monument, seguint un esquema que havia dibuixat de pròpia mà el mateix Pere Oller, i que és modificat pels marmessors en algun petit detall (el nombre de plorants augmenta a sis). Per tant, cal considerar la possibilitat que la idea principal de la conformació del sepulcre es degui a l'escultor¹². De les disposicions establertes

Sepulcre del cardenal Berenguer d'Anglesola. Catedral de Girona

1. A. DURAN I SANPERE, *Els retaules de pedra II*, Barcelona, 1934, p. 28.

2. Em refereixo a Jean Avesta, autor de la tomba de Bertran de Montrodon, entre 1380 i 1382 (F. ESPAÑOL i BERTRÁN, «Joan Avesta, sculpteur de Carcassonne. L'influence de l'atelier de Rieux sur la Catalogne», *Bulletin Monumental*, 151-II (1993), p. 383-403).

3. Arxiu de la Catedral de Barcelona (ACB), Documentació notarial, capsa, s. xv, n. 980.

4. L'objectiu d'aquest breu treball és la mera presentació del contracte. L'estudi que se'n derivi formarà part de la meua tesi doctoral sobre Pere Oller, dirigida per la Dra. Francesca Español.

5. Es coneixen molts contractes de retaules pintats. Entre els treballs que més n'apleguen cal destacar: J. M. MADURELL i MARIMÓN, «El pintor Lluís Borrassà. Su vida, su tiempo, sus seguidores y sus obras», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de*

Barcelona, vols. VII, VIII i X (1949, 1950 i 1952); del mateix autor, *El Arte en la comarca Alta de Urgel*, Barcelona, 1946.

6. Un dels més representatius, per les similituds que ofereix amb el contracte gironí, és el que concordà Pere Moragues amb el prior de Montserrat Jaume de Vivers per al sepulcre d'aquest darrer, l'any 1373 (A. M. ALBAREDA, «Pere Moragues, escultor i orfebre», *Homenatge a Antoni Rubió i Lluch*, vol. 3, Barcelona, 1936, p. 506-508 i 515-517; B. RIBAS i CALAF, *Annals de Montserrat* (1258-1485), Montserrat, 1997, p. 205-206). Fora del àmbit funerari, és ben conegut el contracte del retaule de Vic, avui perdut (J. GUDIOL CUNILL, «El retaule de la catedral de Vich», *Pàgina Artística de la Veu de Catalunya*, 1919, n. 468 i 497; E. JUNYENT, «El Retablo mayor de la catedral de Vich», *Ausa*, III (1958-1960), p. 294-309).

7. És el cas del sepulcre del bisbe Escalas a la catedral de Barcelona, contractat per

Antoni Canet el 1409, onze anys després de la mort del bisbe.

8. Arxiu Històric Municipal de Girona (AHMG), *Àpoques*, 1409-1413, f. 39v. A continuació hi ha una època referent als ciris que s'utilitzaren en la mateixa cerimònia.

9. C. EUBEL, *Hierarchia catholica Medii Aevi sive Summorum Pontificum, S. R. E. Cardinalium ecclesiarum Antistitum series. Ab anno 1190 usque ad annum 1431 perducta*, Regensburg, 1913, p. 28.

10. Jean Flandrin va prendre part en l'elecció de Benet XIII (R. AUBERT, *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, vol. XVII, París, 1971, p. 358). Sobre la personalitat i les accions empreses per Berenguer d'Anglesola, L. BATLLE PRATS, «Inventari dels llibres de Berenguer d'Anglesola», *Estudis Universitaris Catalans*, XVII (1932), p. 234-249; J. MARQUÈS CASANOVAS, «El Obispo Berenguer de Anglesola», *Revista de Girona*, 80 (1977), p. 239-245.

11. J. VALERO, «L'activitat del taller de Pere Oller durant el seu període de maduresa artística», en premsa. Comunicació presentada al congrés *L'artista-artesà medieval a la Corona d'Aragó* (Lleida, 1998).

12. Sobre aquest tema, que es desenvoluparà en profunditat en la tesi doctoral, es poden apuntar les similituds estructurals (però no estilístiques), ja assenyalades per M. J. GÓMEZ BÀRCENA, existents entre el sepulcre en qüestió i dos altres pràcticament contemporanis: el dels reis de Navarra Carles el Noble i Elionor a la catedral de Pamplona, i el de Gómez Manrique i Sancha de Rojas a Fresdelval (M. J. GÓMEZ BÀRCENA, «El sepulcro de Gómez Manrique y Sancha de Rojas», *Reales Sitios*, 1985, p. 29-36). El sepulcre navarrès va ser realitzat per l'escultor Jean de Lomme de Tournai entre 1413 i 1419, aproximadament (R. S. JANKE, *Jehan Lome y la escultura gótica posterior en Navarra*, Pamplona, 1977), i es vincula estilísticament a l'escultura funerària coetània de

París, d'on semblava provenir l'artífex, sense ocultar, però, trets característics de l'estil de Tournai. D'altra banda, el sepulcre de Gómez Manrique, acabat abans de 1410 i d'autor anònim, ha estat vinculat a l'òrbita borgonyona. Però l'adjectiu *borgonyó* s'ha utilitzat de manera excessivament genèrica per definir un ampli espectre de l'escultura d'influència francesa de la primera meitat del segle xv, quan en realitat s'hauria d'acotar a aquella que pertany estrictament a la influència estilística de Sluter i De Werve. L'estil de les figures jacentes de la tomba de Fresdelval, l'estructura del sepulcre, i la imatge recentment redescoberta d'una Verge amb l'Infant atribuïda amb versemblança al mateix mestre (E. CARRERO SANTAMARÍA, «La Virgen del Adelantado Mayor de Castilla Don Gómez Manrique, originaria del monasterio jerónimo de Nuestra Señora de Fresdelval (Burgos)», *Archivo Español de Arte*, 1994, p. 79-84) permeten deslligar, al meu entendre, les escultures de la influència borgonyona.

al document, algunes, per raons que ignorem, no s'acompliren. L'una fa referència a la pedra negra que havia de servir de coberta, substituïda finalment per alabastre; l'altra, a l'actualment absent inscripció incisa que havia de rodejar la imatge jacent. L'explicació d'aquesta mancança la podem trobar en la suposició que aquestes lletres foren simplement pintades.

El preu de l'obra, 315 florins, és considerablement elevat, tot i que està per sota del que percebé Canet pel sepulcre del bisbe Escalles, 410 florins. Cal tenir en compte, però, que Canet era ja un escultor absolutament consagrat i amb un gran prestigi, mentre que Oller tot just començava la seva carrera com a imaginaire independent.

Hi ha uns altres aspectes del document susceptibles de ser comentats. Tant els ja esmentats com els que han estat passats per alt presenten grans possibilitats per ser investigats a fons. Aquí només han estat presentats sumàriament, emplaçant l'anàlisi per a un proper estudi, inclòs en la meua tesi doctoral.

Document

1409, 22 d'agost, Girona

Contracte entre els marmessors del cardenal Berenguer d'Anglesola i l'escultor Pere Oller, per l'obra del sepulcre del cardenal.

ACB, Documentació notarial, capsa, s. xv, n. 980.

En nom de nostre senyor Deu

Capitols fets e concordats entre lo molt honorable Reverent pare en Crist e senyor en Johan per la miseracio divinal bisbe de sabina E de la santa Esglesia Romana Cardenal de Auch vulgarment appellat E lonrat mossen Johan gabriel pavia prevete del Capítol de la Seu de Gerona marmessors del testament o darrera voluntat del molt Reverent pare en Crist e senyor lo senyor en Berenguer de bona memoria Cardenal de Gerona de una part E en p. oller mestre de ymatges Ciuteda de Barchinona de la part altra de e sobra la sepultura tomba o sepulcre del dit Senyor Cardenal lo qual ha esser col·locat e posat en la dita Seu de Gerona ço es dins lo sacrari e Rexes e capella del altar major entre lo segon e terç pilars a man dreta devant la capella e altar de santa Margarida. E lo dit sepulcre ha esser fet per lo dit p. oller en la forma e manera següents.

Primo que lo dit sepulcre sie de bona pedra de alabastr bona bella e neta de la pedrera de beuda e que a cascun costat sien sculptats sis statges ab sengles ymatges ab sos pilarets e tabernacles ab sos fullatges e altres bells obratges. E a cascun cap sien en bella forma e ab bells obratges sculptades les armes del dit senyor Cardenal. E la Cuberta dalt sie de bella e neta e clara pedra negra en la summitat de la qual sie feta una bella ymatge

representant la persona del dit senyor Cardenal ab sa capa e ab son mitre tenent al cap un bell coxi e als peus un bell capell de Cardenal. E en la part dalt tot entorn sien cavades letres daurades denotants la sepultura del dit Senyor Cardenal lo qual sepulcre en sos pilarets tabernacles ymatges armes letres e en totes sos altres obratges sie daurat de bona e perfeta dauradura de flori de florença e be e complidament adzurat de bon adzur d'acra e altres bones e belles pintures procehins a tota decoracio del dit sepulcre del qual sepulcre lo dit p. oller ha dada al dit mossen Johan gabriel una mostra o forma en paper sotscrita de man propia del dit p. oller en la qual forma ha solament V statges de ymatges mas lo dit p. ne ha a fer en cascun costat VI segons que dessus largament se conte. E generalment lo dit sepulcre hau esser perfetament acabat de daurar adzurar pintar e obrar a conexença del molt Reverent senyor bisbe de Gerona e de dos mestres entesos en tals obres elegidors per los dits Molt Reverent e honrat marmessors o la un dells.

E lo dit p. oller conve e promet sots obligacio de sos bens e ab sagrament que ell fara daurara adzurara pintara e acabara la dit sepulcra en la forma dessus dita e aquell a son risch e a ses despeses aportar fara posara e collocara dins la dita Seu de Gerona en lo loch dessus designat daci a la festa de pascha de resurreccio primer esdevenidora.

E lo dit molt Reverent Senyor Cardenal dauch a lo dit mossen Johan Gabriel pavia marmessors dessus dits sots obligacio dels bens de la dita marmessoria Convenen e prometen al dit p. oller que per salari messions e despeses de tota la dita obra daran e pagaran al dit p. oller Trescens quinze florins dor darago pagadors a ell en aquesta forma e manera ço es Cent florins encontinent quel dit p. oller començ la dita obra la qual haie a començar sots virtut del dit sagrament daci al XV die de octubre primer esdevenidor. E Cent florins en lo mig de la dita obra. E los restans Cent quinze florins com la dita obra sera acabada posada e collocada en la manera dessus dita.

Item es empres que dels presents capitols sien fetes tantes cartes com sien necessaries dictadores largament.

Die Jovis XXII die augusti anno a nativitate domini M CCCC IX fuerunt firmata capitula premissa prout superius continentur per dictos Reverendissimum et venerabiles manumissores et per dictum petrum oller fuerunt firmata et iurata.

ts venerabilis Johannes de boscho medio bacallarius in legibus diocesis Anicensis ffrancisci taverneri presbiter Gerundensis.

Eadem die Reverendus Dominus Raymundus miseratione divina Episcopus Gerundensis laudavit ratificavit et aprobavit predicta capitula et contenta in eis et eis expresse consencit.

Ts honorabilis berengarius de catlar et Georgius des bach domicellus.